

כוונת הלב בתקיעות, במצוות השבת והתשובה

אף על פי שכבר עמדנו בהרחבה בסימן הקודם על יסוד הכוונה בתקיעת שופר – נחזור ונברר את הדברים: דברי המשנה במסכת ראש־השנה פ"ג מ"ז, "מי שהיה עובר אחורי בית־הכנסת, או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת, ושמע קול שופר או קול מגילה; אם כיוון ליבו – יצא ואם לאו – לא יצא, אף על פי שזה שמע וזה שמע, זה כיוון לבו וזה לא כיוון לבו". – נתפרשו ע"י רבותינו הראשונים, דאטיין הן **למ"ד מצוות צריכות כוונה**, ופשוט, והן **למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה** – ופרשו בכוונת שמיעה, ובכונת השמיעה, לא בכוונה לצאת ובכוונה להוציא, אלא בכוונת העשיה. כלשונו של רבינו המאירי: "המשל הזה, שאם הגיע זמן ק"ש והיה קורא בתורה וכו', הואיל וכוון לבו לקרות לא שיהא קורא להגיה וכו' או מתעסק בעלמא יצא וכו'. ובשופר שהוא נדון שלפנינו, אין אנו צריכים שיהא **השומע מכוון לצאת** ולא שיהא התוקע **מכוון להוציא**, אלא שמכל מקום אנו צריכים, שיהא התוקע **מכוון לתקוע** והשומע **מתכוון לשמוע**, לא שיהא התוקע מתעסק בעלמא, ואם תשיבנו משנתינו כך פרושה: אם כיוון לבו לשמוע וכו', בין כך ובין כך – מצוות שופר צריכה בעשיתה, **כוונת הלב של השומע והמשמיע**".

מה טיבה של כוונת־לב זו ומה **מהותה**? מה משמעות סמיכת משנה זו ע"י רבינו הקדוש, למשנה שבאה אחריה? "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך: כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומכוונים את לבם לאביהם שבשמים – היו מתגברים ואם לאו – היו נופלין". (כך הלשון בירושלמי "מכוונים" ולא "משעבדין"). שנתפרשה ע"י רבינו המאירי כך: "מתוך שהיה מדבר בענין **כוונת הלב**, הביא ענין זה להודיע, שכל הדברים בכוונת הלב הם תלויים".

לכך מכוונים הדברים הבאים, שנעסוק גם בהם, בענין השבת והשביעית ומצוות התשובה – **וקשרן עם ענין כוונת הלב**.

שיטות הראשונים במחלוקת רבא ור' זירא

רבותינו הראשונים נחלקו בענין דברי רבא, שנתפרשו ע"י הגמרא: "מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל אבל הכא "זכרון תרועה" כתיב. והאי מתעסק בעלמא הוא". — אם חולקים הם על דברי ר' זירא, שאמר: "לשמעיה איכוון ותקע לי אלמא קסבר משמיע צריך כוונה". עיין רש"י שם, ד"ה: "קמ"ל דאע"ג דמתעסק הוא יצא, דמצוות אינן צריכות כוונה". ובתוד"ה אבל הכא זכרון תרועה כתיב, שכתבו: "תוקע לשיר מתעסק בעלמא ולקמן בפרק בתרא תנן המתעסק לא יצא" (דף ל"ב, ע"ב).

לכאורה, משמע מדברי רש"י ותוספות, שדברי רבא אינם כהלכתא, שהם כנגד סתם משנה, שאין בהם מחלוקת וקשה מדוע לא פרכה עליו הגמרא ממשנה זו. ואם כן: אין השאלה אם ר' זירא חולק עליו והלכה כמותו — אלא כיצד אמר רבא דברים, שלכאורה הם כנגד המשנה. רבינו הר"ף בהלכותיו, אינו מביא דברי רבא ומביא מעשה דר' זירא ושמעיה. רבותינו הראשונים מפרשים, (הר"ן שם) משום דסבירא לי להר"ף: "דהך דרבי זירא פליגא אדרבא, והיא כהלכתא דבעינן כונת משמיע". אמנם יש שיטה אחרת של ראשונים החולקים וסוברים: "ויש סבורין לומר, (כך לשון הר"ף) דלא פליגא דר' זירא אדרבא דלא אמר ר' זירא: איכוון ותקע לי, למצוה, אלא שצריך כוונה לשמוע ולהשמיע, לשם תקיעת שופר כל דהו, אפילו לא לשם מצוה ולעולם כונת מצוה לא בעינן, אבל בעינן כונה לשמוע ולהשמיע וכו", עיין שם דברי הרז"ה בעל המאור, שדן בכך וכתב: "לפום סוגיא דשמעתא מתחורא כרבא דאמר לצאת לא בעי כוונה וכו'. וליתא לדר' זירא דאמר לשמעיה איכוון ותקע לי", והביא שיטת הר"ף ושיטת הסוברים דלא פליגי רבא ור' זירא ומחלקים בין כונת השמעה ושמיעה וכן כוונה לצאת, שלא כר"ף ורש"י, שכתב שם: "איכוון ותקע לי כדי לצאת". ומסקנת הרז"ה: "שליתא לדר' זירא וליתא לר' יוסי דס"ל מצוות צריכות כוונה וכו" עיי"ש. הרמב"ן בספר מלחמות ה', חולק על דברים אלו ואמנם דעתו: שר' זירא באמת ס"ל דמצוות צריכות כוונה, אבל מסקנתו: דהלכתא כוותיה והציע: "דאולי רבא לא אמר לשמועתיה, אלא אליבא דאביי שם, אלא מעתה הישן בשמיני בסוכה לוקה ומ"ש דהתוקע לשיר יצא דילמא, זאת אומרת: קאמר דמאן דלא בעי כוונה דאכילת מצה לא בעי גם בשופר ולי לא ס"ל". דעת הרמב"ן להלכה: בכל מקום מצוות צריכות כוונה לצאת. בשיטת הרמב"ם בנושא זה, הרבו לעסוק רבותינו הראשונים והאחרונים מצד אחד פוסק הוא, בהלכות שופר פ"ג: "דצריך שיתכון שומע ומשמיע להוציא ולצאת", אבל בענין מצה, כתב: "דכפאוהו ואכל יצא". ומחלק הרמב"ן בין אכילה, דלא מצינו בגמרא דפליגי על כך, שיצא בעצם אכילתה, מה שאין כן בשופר, שמצינו דברי ר' זירא לשמעיה — והדברים צריכים לברור ולעיון. ביחוד דברי הרמב"ם בהלכות שופר, שפסק במפורש (פ"ב, ה"ד): "המתעסק בתקיעת שופר להתלמד, לא יצא ידי חובתו וכו', עד שיתכון שומע ומשמיע". מצרופ שתי הלכות אלו אצל הרמב"ם יחדיו, מוכח שענינם אחד. שמצות שופר צריכה כונה, ועדין צריכים אנו להסביר: אם כך לא די במ"ש דרבא לא כהלכתא. איך יכול היה רבא להציע הלכה כזו: **התוקע לשיר יצא**, שהוא לכאורה כנגד משנה מפורשת.

רלה כוונת הלב בתקיעות, במצוות השבת והתשובה

בעקבות דברים שכתבנו בסימן הקודם: אנו מציעים לגשת לפתרון שאלה זו, על בסיס חילוקו הידוע של הגאון ר' חיים הלוי סולוביצ'יק זצ"ל, בין כונה לצאת ידי חובת המצוה, לבין כונה שהיא חלק ממעשה המצוה, כגון: לגבי תפילה, שללא כונה היא "כצפוף הזרזיר", כהגדרתו המפורסמת של הכוזרי נראה כי כך גם לגבי השופר, התקיעה בו והתרועה בו, צריך שיעשו, **כדי להשמיע קולות בעלי משמעות – משמעות של שמחה –** בתקיעה הפשוטה, **ושל גניחה או יללה –** במעשה התרועה. כל מוסיקולוג יכול להגדיר את משמעות הפנימית של הקול, המדבר אל נפש האדם, על-פי מבנה הטונים והמיתם וסולמות הקולות וקצבם, המבטאים באופן מיוחד, **דיבור של ניגון – ללא מלים.** שהוא נשגב הרבה יותר, **מדיבור ושירה במילים,** שצריך לעמול הרבה בכוונת הניגון הפנימי שבהם, כידוע לכל משורר ולכל בעל מנגן.

דברי הגמרא: "אבל הכא זכרון תרועה", כתיב, פרושן לפי זה: לא שיהא צורך בכונה לצאת וזה חיוב המצווה. אלא כוונה לתקוע ולהריע וכוונה לשמוע ולהאזין, מתוך קשב היחודים לקולות הנפלאים, הבוקעים מתוך השופר, – האזנה של נפש ושל אוזן פנימית רגשית, הקשורה ללבו של האדם, כהגדרותיו הנפלאות של אבי מורי הרב הנזיר זצ"ל, בספרו קול הנבואה – ההיגיון השמעי העברי.

מתוך כך, אכן נראה לנו לחדש בפרוש דברי רבא, חידוש נפלא ונועז, משום שאינו לכאורה עולה בקנה אחד, עם דברי רש"י ותוספות על המקום. אפשר לומר: כי גם רבא מודה ואינו יכול לחלוק על דברי המשנה, **שתקיעת שופר צריכה כוונת הלב.** ללא כוונת הלב, להשמיע קולות השופר כדינם וכהלכתם, על כל המשמעות הפנימית העליונה, שהם מעוררים בנפשו, בלבו של האדם השומע והאדם המשמיע – אין זו תקיעת שופר כלל.

חידושו של רבא הוא: ש"התוקע לשיר" – יצא, משום שהרי משמיע מפיו ע"י השופר – שיר. והביע את נפשו הפנימית בשירתו, גם אם לא היה מודע לצורך לכוון לצאת ידי חובה, שהרי לדעתו מצוות אינן צריכות כוונה לצאת, אלא כמו שאצל **אכילת מצה,** אין אנו אומרים, ואין הגמרא מפרשת בלשונה: **"שהרי אכל"** – אלא **"שהרי נהנה"**, משום שאכילה ללא הנאה, כדרך הבולעים ללא טעם – **אינה אכילה** – כך **תקיעה לשיר,** גם ללא כוונה לצאת ידי חובת גזירת הכתוב, היא אינה השמעת **קולות חסרי משמעות בעלמא,** כהגדרת הגמרא: "אנבוחי אנבחי" ובלשון עממית: "מוסיקת חתולים – כצין מוסיקי", שאין לה כל משמעות של זיכוכה הפנימי של נפש האדם, בהרמוניה של קולות ללא מלים. כהגדרתו הנפלאה של אבי מורי הרב הנזיר זצ"ל וכשיטתו, בספרו קול הנבואה – ההיגיון השמעי העברי: "אלא הוא תוקע לשיר – ונפשו בשירתו, ועל ידי השמעת הקולות כהלכתם: תקיעה, שברים, תרועה, הוא מביא לידי ביטוי מובנים ומשמעויות פנימיות ועמוקות, בלבו של המשמיע והשומע וזה עיקר כוונת התורה באמרה: "יום תרועה" ו"זכרון תרועה", שיהא השופר מדבר אלינו ומעורר אותנו כל אחד ואחד, על פי מדרגתו ומעלתו, ביום טוב של ראש השנה, שהיא תחילה וראש לעשרת ימי תשובה".

לכך מכוונים דברי הרמב"ם בהלכות תשובה: "אף-על-פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב היא – רמז – יש בו, כלומר: עורו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה **וזכרו בוראכם**".

אנו מדגישים את לשונו של הרמב"ם: "**וזכרו בוראכם**", עיקר תוכן המצוה, שהשופר וקולו יעוררו אצלנו את זכרון הבורא, כמאמר הכתוב: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". גילתה לנו התורה, כוחו הנפלא של השופר. הוא סוד כוחה של תרועת השופר, לדבר אלינו וליצור מצב של זכרון תרועה.

השופר מדבר אלינו וקולו מעורר אותנו, **לזכור בוראנו, לזכור מעשינו, להיטיב דרכנו, ולשוב בתשובה שלמה לפני אֵלֹקינו!**

לפי שיטתם של אותם ראשונים, שסוברים שרבא ור' זירא לא חולקים. בודאי שרבא ודבריו, מכוונים גם לדברי המשנה: "המתעסק לא יצא". אלא שדעתו של רבא – שהתוקע לשיר **איננו מתעסק**. עצם פעולת השירה ושמיעתה, בקולות היורדים מן האוזן לעומק הלב ומעוררים את הזכרון הפנימי, ומדליקים בנפש את תהליך התשובה. משום כך סמך רבינו הקדוש, להלכה זו של כונת הלב שבתקיעה את המשנה: "כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונים את לבם" (כגירסת המשנה שבידנו: "ומכוונים לבם לאביהם שבשמים"), זה עיקר מצותו של ראש השנה. - **כונת הלב זכירה שבלב, ובדעת האדם, המביאה להתחדשות פנימית ולהתעוררות נפש האדם, לתשובה שלמה אל אבינו שבשמים.**

הזכרון – מצות היום

הזיכרון – זו היא מצות היום. הזיכרון, הוא עיקר נתינתו של ראש-השנה, שהוא יום הזכרון. – עיקר ענינה של מצות ראש השנה המיוחדת, היא מצוות השופר. עיקרה – **לא מעשה התקיעה, אלא פעולת התקיעה ומשום כך ההלכה היא, שמברכים על השופר: לשמוע קול שופר (עיי' טור ושו"ע המצוות, הכונות וההלכה). המצווה בשלמותה, הן בתקיעת השופר והן בתשובה – היא: **שיהיו פיו ולבו של האדם שוים לעבודת הבורא.****

תקיעת השופר כהלכתה, מתוך יחוד וכונה שלמה ושמיעתה באוזן החיצונית – ובאוזן הפנימית באדם המאמין. ההתעוררות של האדם לתשובה בעומק לבו, זה הוא **סוד** שיר השופר. זה הוא עיקר ענין העבודה של **תפילות יום הדין ותקיעותיו. הזכרון** שהוא תהליך פנימי, שבדעתו ושבלבו של האדם, תהליך שבא לידי גילוי וביטוי חיצוני, בתקיעת השופר, ושמיעתה **ומתוך כך פיו וליבו של האדם שוים** – בתפילה ובעבודת הקודש ובעמידה לפני בוראו, בדחילו וברחימו, כראוי ליום הדין – יום הזכרון.

*

הזכרון – הוא הנושא המרכזי, לא רק של מצות השופר והתפילה של ר"ה וברכותיו המיוחדות, הכוללות בעבודה סדר מיוחד של זכרונות – הוא גם הנושא המרכזי של מצוות

כוונת הלב בתקיעות, במצוות השבת והתשובה רלז

השבת (וכן מצות השמיטה ומצות היובל) ומצות התשובה. ענין התשובה, הכולל כל התורה כולה, נעשה על ידי פעולת הדעת והלב. בטויה החיצוני הוא בדיבור – אך עיקר התשובה הוא בתהליך השורשי של הזכרון, המתחולל בדעתו, בלבו ובמוחו של האדם.

מרכזיותה של מצוות הזכרון בהלכות שבת, ששבתנו צריכה להעשות **מדעת**, קידוש ועינוגו – מדעת, וחילולו אינו חילול שחיבים עליו, אלא **אם כן הוא נעשה מדעת**. מתוך שלוב של **הלב והידיים** או **המוח והידיים**, לפי ההגדרות המקובלות בימינו, (במקרא ואצל חז"ל – **הלב שומע והלב מבין**). בימינו אנו אומרים כמקובל: **המוח שומע** ו**הידיים מבין**. אין עוברים על מלאכה שנעשית בשבת, אלא אם כן היא נעשית מדעת. לכן ההלכה היא: **שהמתעסק בשבת פטור** (רמב"ם הלכות שבת פ"א י"א, "העושה מלאכה במתעסק ולא נתכון לה" – על פי סוגית שבת צ"ב, דבעינן "אתעביד מחשבתו" – והשוה סוגיית שבת עב, בדברי תוד"ה נתכוון להגביה את התלוש, סוגית כריתות י"ט: "אמר שמואל המתעסק וכו' בשבת פטור, דמלאכת מחשבת אסרה תורה").

כמו שהעיקר בשבת הוא: **שביתה בדעת האדם ובמעשיו כאחד**. כך הוא לגבי **מלאכת שבת**, וכך הוא לגבי הפעולות החיוביות של קידוש השבת ועינוגה, שהלא: "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו" (מכילתא יתרו כ'). כל עניני שבת החיוביים: הקידוש, זכירה על היין (פסחים), הדלקת הנרות של שבת, עינוגו במאכל ובמשתה. כולם תלויים במצות עשה זאת של זכירה, (לשון הרמב"ם פכ"ט ה' שבת ה"א: "מ"ע מן התורה, לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר: "זכור את יום השבת לקדשו". כלומר: זכרהו זכירת שבח וקידוש).

כבר הזכירו רבותינו הראשונים את מ"ע של שביתה השבת, כמצוה חיובית בדברי הרמב"ם, בפתיחת הלכות שבת: "שביתה בשביעי ממלאכה מ"ע, שנאמר: "וביום השביעי תשבות וכו'". שביתה זו באה לידי ביטוי, בפעולת הלב והדעת. הדברים אמורים גם בצד השלילי של המנעות ממלאכה, שכולה בגדר הזכירה והשמירה. תהליך פנימי, שגילויו החיצוני אינו אקטיבי ע"י **פעולה ומעשה**, אלא ע"י **מחדל והמנעות** – זו היא אם כן פעולת הדעת שבלב האדם, ולא פעולת ידיו וגופו – אלא שיחד עם זאת, באה פעולה אקטיבית של זכירה, שעיקרה מן התורה, וחכמים בארוה שתעשה ע"י אמירת צווי הזכירה והקידוש, ע"י היין בקידוש ובהבדלה – בכניסתו וביציאתו, כשיטת הרמב"ם – כדי שכל מה שקורה בינתיים "המחדל" – השביתה – שהוא קשור במעשה והיה קשור גם בדעת הלב של האדם ובמחשבתו הפנימית, שגילה אותה ע"י אמירת דברים שתקנו חכמים ואמירת פסוקי הקידוש.

בענין זה עולים **השבת והשופר** בקנה אחד ומשתלבים עם **מצות התשובה**, שאף היא פעולת הלב והדעת, שמתמזגת עם פעולת הלב. וידוי בפה ותשובה בלב כידוע וכמפורסם.

השבת והתשובה

הקשר בין השבת והתשובה הוא איפוא **מהותי ופנימי**. עיקר מצות התשובה בתהליך הפנימי שבנפש האדם, המעלה אותו ומרוממת, למדרגות העליונות, בבחינת **יום שכולו תשובה** – **יום שכולו שבת**. מדרש חז"ל המפורסם, שדורש את מזמור שיר ליום השבת – כמזמור התשובה של האדם הראשון. שהרי אם יום החטא – היה יום השישי, **יום התשובה הראשון** – היה יום השבת, הראשון שבתולדות העולם. השיחה שבין אדם הראשון ובנו קין על עשית תשובה, שממנה על-פי המדרש, מקור ההשראה לומר בכל שבת: "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה" – כמדרשו: "**טוב להתודות לה**" – באה מכח תשובתו של אדם הראשון בדעת, מכח **התשובה שקדמה לבריאת העולם** – ולכן שר לה את המזמור הנפלא, שבפשוטו עוסק הוא **בשבת קודש** ובמדרשו עוסק הוא בענין התשובה (ראה בראשית רבה, פרשה כ', סימן י"ג).

הקשר שבין השבת והשביעית

משום כך קשור ר"ה במושג של **החודש השביעי**, "כל השביעיים חביבים" (מדרש רבה שם פ' אמור, פרשה כ"ט י"א ונזכיר כאן את הנוגעים לענינו). "בשנים: שביעי חביב שנאמר: **"והשביעית תשמטנה ונטשתה"**, בשמיטין: **שביעי חביב** שנאמר: "וקדשתם את שנת החמישים שנה". בימים: **שביעי חביב** שנאמר: "ויברך א-לוקים את היום השביעי ויקדש אותו". בחודשים: **שביעי חביב** שנאמר: "בחודש השביעי באחד לחודש".

השבת והשביעית – שתיים שהן אחד. דבר זה למדנו מן המקרא, מן המשנה ומן התלמוד, ובדברי רבותינו הראשונים והאחרונים. טעם השביעית – כדי **שתדעו שהארץ שלי היא** (סנהדרין ל"ט). טעם השבת – "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש". רבי עקיבא לומד לענין שמיטה, "בחריש ובקציר", מן הפסוק (בפי כיתנשא שמות ל"ד): "ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות – בחריש ובקציר תשבות", לגבי חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית וחריש של שביעית, שנכנס למוצאי שביעית. (גם אליבא דר' ישמעאל: מוסיפין מחול בקודש, נלמד משבתון של יוה"כ לשבת ותוספתה – והרי תוספת שבת ותוספת שביעית – מקורם אחד). שהרי, אמרה תורה: "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ". **האדם השובת – בשבת ובשביעית, והארץ השובת בשביעית – ענינם אחד**. אין שביתת הארץ, ללא כונת האדם השובת וטעמה: "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך". בין אם נפרש את מצות "תשמטנה ונטשתה", כמוסבת על הארץ, שאסורה בזריעה או על התבואה, שיש לה רביעה (עיין רמב"ן ורשב"ם פ' משפטים שם). הרי, יש כאן פעולה חיובית של האדם השובת לזכור הקרקע. (ראה מכילתא, תרגום יונתן, רש"י ורמב"ן עוד על המקום), ולגבי התבואה (ירושלמי פאה פ"ו ה"א).

על הקשר המהותי בין **השבת והשביעית**, עמדו רבים וגדולים בכל הדורות, נזכיר פה רק אחדים מהם:

רבי יצחק עראמה בספרו עקידת יצחק בשער ט', מתאר את השמיטה והשבת, כבאות לבטא את חרות האדם, ממכירת נפשו לצמיתות. "לעבוד את האדמה עבודה משא ועבודת צמד פרדים, הלוא המה קבלו עליהם לעבוד את הא־לוקים מאהבה. – והנה לשלוח מבית כלא יושבי חושך, להוציא ממסגר אסירי התאוות, האחוזים בהבלי הזמן. שם לנו נרות מאירים ופתח לנו חלונות שקופים והציג לעינינו – סימנים מובהקים במנינו במשך זמננו, ימינו, שבועותינו, ושנותינו וכו'".

הגאון ר' מאיר שמחה הכהן, בספרו משך חכמה, מקביל השמיטה והשבת – ששתיהן מורים על האמונה, בחידוש העולם. באומרו: (פי' בהר שם) "שש שנים – ענין השנים כימי בראשית וכך אמרו בתורת כהנים: כשם שנאמר שבת לה' בשבת בראשית – כן בשמיטה (כלשון הספרא תו"כ פי' בהר שם). ולזה ביום השלישי וביום השישי נאמר: "כי טובי" שתי פעמים – לכן בשנה השלישית ובשנה השישית, צריך לתת מעשר עני ולהטיב לזולתו וזה רמז נאה".

דברים אלו נתבארו עוד בדורות קודמים, באופן מעמיק, ע"י האברבנאל (רבינו דון יצחק אברבנאל), בפרושו לתורה: שהגדיר את השמיטה, כתולדת שבת המסתעפת ממנה והעמיק בדבריו על: **השבת השמיטה והיובל** – עיקרי דבריו: לא לבד נצטוו במלאכת הששה ושבתית הז' **בימי השבוע**, אלא גם כן יום לשנה – בשמיטת הארץ. ועשה כן, ולזה התחיל "ושש שנים תזרע את ארצך" (שמות כ"ג י). רוצה לומר: וגם כן בשנים תזכור השביעי, כמו שתשמור את יום השבת, ועוד האריך שם: שהשבת והשמיטה עדות – לחידוש הכולל של העולם ובריאתו **והיובל-עדות** לתורה, שנתן לעמו להשלימם בשלמות הנפשית. השבת **בערך ישראל**, מורה על **שבת האדם**. השמיטה **בשנים** – בערך **הארץ**, מורה על שבת בראשית, כי כמו שהיה יום השבת בערך ישראל, מורה על זה בימי השבוע, כן תהיה השמיטה בערך הארץ ועבודתה בשנים, מורה על שבת בראשית. לכן באו בשמיטה שבעה לשונות של שביתה, לרמוז לז' שמיטות שהיו ביובל אחד – אבל ביובל עצמו, לא נאמר לשון שבת, לפי שאין טעמו לזכור חדוש העולם בשמיטה, אלא לזכור מתן תורה.

הרי: הזכרון בלבו ובדעתו של האדם הזוכר – מהותי הוא בענין השבת, מהותי הוא בענין השמיטה. **מהותי** הוא בענין התשובה. אך לא רק הזכרון, כי אם גם אמנות ואמונת החידוש וההתחדשות, כפי שראה זאת בהרחבה, והסביר בעומק הרה"ג ר' ישעי' הדרי, ראש ישיבת הכותל, בספרו על השבת והשביעית, על פי דבריו הנפלאים של בעל אור החיים, בפרשת השבת שבתחילת פרשת בראשית, – שהשבת מקיימת העולם בכל ששת הימים. והרי, שהעמיקו בדבר גדולי החסידות: השם משמואל, על השבת בכלל הבריאה ועל השמיטה בארץ-ישראל ולעם ישראל: "דבר עיקר שעבודת הבורא ועדות כי לה' הארץ ומלואה, ונדרש הפקר הפירות לסלק שייכות הבעלים". (לשון שם משמואל, ויקרא, עמ' שמ"ז). ובצורה קרובה מאוד לכך, הסביר זאת בעל השפת אמת בפי' בהר ועוד מקומות. ונזכיר רק בטוי אחד מדבריו הנשגבים: "וכשם שכתב באור החיים על כל **שבת**. שנותן חיות חדש לבריאה, ע"ש פי' "ויכולו" – וכשם שנאמר **בשבת בראשית** כן **בשמיטה**". (שם פי' בהר תרמ"ח). בסגנון אחר, בדרך מחשבת חב"ד, מסביר זאת מרן הרב בעל התניא לגבי **שבת**: "כל ימות העולם

הם רק ששת ימים אלו – כי שבת זמן עלית העולמות למקורם ואח"כ חוזרים ומתחדשים ימות החול ואם כן הרי ששת הימים השניים, הם עצמן ששת הימים הראשונים שנתחדשו" (לקוטי תורה שיר-השירים דף ל"ב י"א).

בעל השפת-אמת, מגדיר הדברים (פי בהר תרל"ה) בלשון זו: "עיקר מצות שבת ושמיטה, להעיד על שהקב"ה מקיים הנבראים, בכל עת מחדש. כמאמר "אומר ועושה" וכו'. שנותן בהם כח חדש תמיד וכו', כי חידוש העולם, היה הקדמה לנתינת התורה גם כן לדורות. ומכאן ענין שמיטה אצל הר סיני".

הרי: יסודות הזכרון והעדות על הבריאה והחידוש, זקוקים הם לאדם כוונתו ודעתו. האדם מישראל, הזוכר והמעיד והמקיים: "תשמטנה ונטשתה" שבשביעית, זו היא פעולה של האדם, השובת והמפקיר פירותיו. ועל ידי כך הוא מעיד, מתוך מעשה ההפקר, שעיקרו כוונת המפקיר על האמונה בחידוש העולם. וכך בארו הדברים, בספר החינוך מצוה פ"ד וזו משמעות לשון הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל: "מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר: "והשביעית תשמטנה ונטשתה". הרי, פעולת "ההשמטה" היא המצווה בשמיטה, כמו פעולת "השביתה" ו"הקידוש" בשבת. וכולן ענין אחד להם, להעיד על בריאת העולם ע"י הקב"ה בששת ימי בראשית. והדבר בא לידי ביטוי, לא רק ע"י איסור העבודה, אלא גם ע"י הפקר הפירות.

שנת השמיטה – שבת הארץ. שנת היובל – שבת העולם – והעדות והזכרון הן ע"י האדם בכל המדרגות. מתחילת הבריאה בששת הימים והשבת הראשונה, דרך כל תולדות העולם, עד אחרית הימים – יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים. האלף השביעי שהיא שבתו של הקב"ה.

בהקדמתו הנפלאה של מרן הרב קוק זצ"ל, לספרו שבת הארץ, הוא מתייחס גם לצד הזה של מצוות השבת והשמיטה, פעולתן על נפש האדם ועל נפש העם, באמרו: "אותה הפעולה שפועלת השבת על היחיד, פועלת השמיטה על האומה בכללותה". הרב מדבר על גלוי המאור הא-לוקי של האומה, בכל זהרו בשנת השמיטה: "אשר לא ישביתוהו חיי החברה של החול עם העולם והדאגה". ראה מאמרו הנפלא של הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) זצ"ל, שהביא בשם מרן הגרצ"י הכהן קוק זצ"ל, מקור לדברי הרב, בתשובה להגרש"י זיין זצ"ל כדברי הזוהר יתרו: "בשבת – יהבון ליה לבר-נש נשמתא אחרא – נשמתא עילאה". – ביחס לשמיטה נאמר בזוהר בהר: "האי קרא בכנסת ישראל אוקימנא", ע"ש. הרי התחדשות היחיד והחברה – ע"י השבת ע"י השמיטה, וע"י התשובה, שעליה נאמר: "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם". באים הם לידי שלמות פנימית עליונה, על ידי השלוב ההרמוני הגמור, בין פעולת האדם ומחשבתו, בין כונת הלב ואמירת הפה: בקידוש של שבת, בהפקרה של פירות שביעית, בתקיעת השופר, בעשית התשובה.

כמו שהשבת נותנת נשמה יתירה לאדם והשמיטה נותנת נשמה יתירה לאומה – כך התשובה נותנת נשמה יתרה לחוזרים בתשובה. "נותן נשמה לעם עליה, ורוח להולכים בה" – בארץ ישראל ובתורת ישראל.

כוונת הלב בתקיעות, במצוות השבת והתשובה רמא

*

הכוונה הפנימית שבנפש האדם, בדעתו ובלבו, היא הנשמה של מצות התקיעה, התפלה, התשובה ושל מצוות שבת, שמיטה ויובל.

אשרי מי שפיו ולבו שוין, לחדש עצמו במענינות השפע הא-לוקי, שמשפיעות על האדם מישראל – מצוות השבת השביעית והתשובה – בכל ימות השנה ובמיוחד בעשרת ימי התשובה – בר"ה ויום הזכרון, שחל להיות בשבת. מעלה את קדושת האדם מישראל, שבכל שבת הינה זוכה לקדושה יתירה, "הנשמה היתירה", ובמיוחד, בשבת של זכרון תרועה, המעלה את כוונת הלב למדרגת העליונה ביותר.

שבת תשובה היא שבת מיוחדת, המעלה את מדרגות ההתחדשות של זכירת הלב ואמירת שפתיים שבכל שבת, למדרגה העליונה של כוונת הלב וביטוי השפתיים שבתשובה.

ימים אלו כשחלים הם בשנה השביעית, שנת השמיטה – ממזגים את קדושת היחיד עם קדושת התורה, ושניהם משתלבים עם קדושת הארץ השובתת וכאילו היא מעצמה – נפש לה, נשמה יתירה משלה, מתלבשת בה בשנה השביעית, וכביטוי הנפלא של האברבנאל: "אע"פ שהיא לא מדברת, תעיד בפנה הזאת מה שיעיד העם הישראלי בשבתותיו".

יהי רצון ונזכה ל"שבת לה" – בארץ ובאדם, היחיד והחברה, לנו ולכל בית ישראל. והיתה שבת הארץ – שבת לה' בשלמות המעשה והכוונה שבשבת, שבשביעית ושבמצות התשובה – מזמור שיר ליום השבת, ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.